

การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการผลิตผักปลอดสารพิษ :
กรณีศึกษาบ้านปิงห้อย ต. สันทราย อ. สารภี จ. เชียงใหม่

การประเมินผลการดำเนินงานช่วง เดือน ธันวาคม – มีนาคม 2546

1. การจัดการปลูกผัก 6 ชนิด

- เกษตรกรได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการทำเกษตรปลอดภัย เช่น ปุ๋ยอินทรีย์, สารสกัดชีวภาพจากสะเดา, ถูงเหลือง และกาวเหนียวจากการฝึกอบรมจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้
- กลุ่มเกษตรกรมีความชำนาญและได้นำประสบการณ์ 30 ปีมาประยุกต์ใช้กับการผลิตผักปลอดสารพิษ โดยในระยะเริ่มต้นเกษตรกรแต่ละรายผลิตผักปลอดสารพิษในพื้นที่เพียง 133 ตารางเมตร ดังนั้นจึงพบว่าเกษตรกรมีการจัดการพืชปลูกแตกต่างกัน เช่น
 - เกษตรกรบางรายยกแปลง มีการคลุมฟางกับผักบางชนิดเช่น คะน้า กวางตุ้ง ฮ่องเต้ เหตุผลเนื่องจาก สามารถเก็บเกี่ยวได้ง่าย ดินพืชสะอาดเวลาเก็บเกี่ยว ดินผักสมบูรณ์เนื่องจากเก็บความได้ดี ลดแรงงานในการให้น้ำผัก
 - เกษตรกรบางรายได้ทดลองปลูกผักในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น การปลูกพวยเล้ง วิธีการที่แนะนำให้เกษตรกรปลูก ควรปลูกหยอดหลุม ระยะห่าง 45 ซม. ในทางปฏิบัติเกษตรกรบางรายได้เรียนรู้สภาพดินที่แตกต่างกัน พบปัญหาการงอกของเมล็ดค่อนข้างช้า เกษตรกร 2 รายได้ทดลองหว่านเป็นแถวตามความยาวของแปลง และอีกรายทดลองปลูกโรยเมล็ดแบบขวางแปลง (ดังรูป) เนื่องจากต้องการลดความยุ่งยากเรื่องความต่อเนื่องในการโรยเมล็ดในแถวสั้นจะเกิดความสม่ำเสมอมากกว่า ซึ่งต่อมาวิธีการดังกล่าวได้มีเกษตรกรรายอื่นได้นำไปปฏิบัติ
- ในการผลิตผักรุ่นที่ 1 สมาชิกในกลุ่มทั้งหมดยังไม่มีความพร้อมที่ทดลองปลูกทั้งหมด มีเกษตรกรเพียง 12 รายที่สามารถร่วมกับการปลูกรุ่นแรกได้ เนื่องจากมีฝนตกหนัก สภาพดินแฉะ มีการเลื่อนผังการปลูก และบางรายยังมีพื้นที่ปลูกพริก ยังไม่พร้อมที่ทำการปลูกผักปลอดสารพิษ ซึ่งในแต่ละกลุ่มผลิตย่อยมีความยืดหยุ่นในการใช้ที่ดิน มีการร่วมกันใช้ที่ดินเพื่อจัดผักให้ลงตัว
- การปลูกพืชบางชนิดยังเป็นปัญหาสำหรับเกษตรกรในการปลูก เนื่องจากความไม่คุ้นเคยกับชนิดพืชใหม่ และการควบคุมแมลงศัตรูโดยวิธีกลหรือแบบไม่ใช้สารเคมี ตัวอย่างเช่น การใช้กับดักกาวเหนียว เกษตรกรบางรายมีการให้น้ำและใส่ปุ๋ยมาก ส่งผลให้พืชอ่อนแอและติดโรคได้ง่าย
- เกษตรกรลดความเสี่ยงด้านการผลิตผักปลอดสารพิษ โดยเกษตรกรยังคงทำการผลิตผักรายได้หลักต่อครัวเรือน เช่น พริก แต่อย่างไรก็ตามกวางตุ้งซึ่งถือว่าเป็นพืชรายได้

หลักของพื้นที่เกษตรกรส่วนมากได้ทำการเลือกชนิดผักอื่นๆเนื่องจากแรงจูงใจความต้องการของตลาดและราคา ราคาของผักไม่แน่นอน อีกทั้งมีการระบาดของด้วงหมัดดินอย่างรุนแรง

- เมล็ดพันธุ์ชนิดของเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ทั้ง 6 ชนิด เกษตรกรสามารถหาซื้อได้ใน จ.ลำพูน ยกเว้น เมล็ดพันธุ์ป่วยเลี้ยงเกษตรกรไม่สามารถหาซื้อเองได้ จึงขอความช่วยเหลือให้เกษตรกรตำบลจัดซื้อให้ ซึ่งในการผลิตรุ่นแรกเมล็ดพันธุ์ที่ใช้จะมาจากหลากหลายบริษัท ซึ่งขึ้นอยู่กับคุ้นเคยในการปลูกเมล็ดพันธุ์จากแหล่งนั้นๆและการสอบถามแลกเปลี่ยนจากเพื่อนบ้าน และเมล็ดพันธุ์ที่หาได้ง่ายและราคาถูก อย่างไรก็ตามปัญหาด้านความงอกของเมล็ดพันธุ์ยังเป็นพบในเกษตรกรบางราย
- ความหลากหลายของชนิดผัก จากการเรียนรู้จากการเข้ามามีส่วนร่วมในการตลาด ความหลากหลายของผักมีส่วนช่วยในการสนับสนุนการขาย เนื่องจาก ผู้บริโภคมีโอกาสดำเนินการเลือกผักหลากหลายชนิด แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรบางรายที่ไม่เคยเข้าร่วมในการตลาดและยังคุ้นเคยกับระบบการผลิตแบบเดิมที่เน้นผักน้อยชนิดแต่ต้องการจำหน่ายผักในปริมาณมาก
- การปลูกผักในแบบที่มีการใช้สารเคมีจะเป็นแบบผสมผสานระหว่างพืชอายุยาวและอายุสั้น ผักที่นิยมปลูกร่วมกัน ได้แก่ กะหล่ำรูปหัวใจ ปลูกร่วมกับ พริกและกวางตุ้ง ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้จากการผลิตผักดั้งเดิมในระบบการผลิตผักปลอดสารพิษ ดังเช่น ในเกษตรกรบางรายได้ปลูกพืช เช่น พริกพร้อมกับผักโขม
- การเจริญเติบโตของผักในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม จะช้ากว่าในฤดูอื่นๆเนื่องจากสภาพอากาศ อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตของผักในระยะ 20 วันหลังจากหว่านเมล็ดจะช้ามาก แต่จะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงสัปดาห์ก่อนการเก็บเกี่ยวจนกระทั่งถึงวันเก็บเกี่ยว
- เกษตรกรมีความพร้อมและมีความสามารถในการปรับตัวเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ทันกับความต้องการของตลาด โดยสังเกตได้จากการลดปริมาณการผลิตผักบุงลงจากการคาดคะเนว่าผลผลิตจะมีปริมาณมาก ทำให้ไม่ได้ราคา อาจมีการปรับเปลี่ยนเป็นเพิ่มปริมาณการผลิตคะน้า หรือพืชผักชนิดอื่นๆแทน
- จุดอ่อนของการผลิตในพื้นที่ คือการจัดการน้ำและปุ๋ย ซึ่งพบว่ามีน้ำมากเกินไปสังเกตได้จากสภาพดินแฉะตลอดเวลา และมีการใช้ปุ๋ยมากเกินไปเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น การใช้ปุ๋ยในอัตราที่แตกต่างกันในเกษตรกรที่ปลูกป่วยเลี้ยงจำนวน 2 ราย ดังนั้นจึงน่าจะลดการใช้ปุ๋ยโดยไม่กระทบต่อผลผลิต

2. การจัดการด้านธาตุอาหาร

- การตรวจวัดคุณสมบัติของดิน จำนวนเกษตรกรที่ทำการสุ่มวัดดิน 13 ราย พบว่ามีเกษตรกรเพียง 2 รายที่ดินมีสภาพเป็นกรดจัด ส่วนที่เหลือมีค่าความเป็นกรดต่างเฉลี่ย 6.04 และมีอินทรีย์วัตถุในดินเฉลี่ยร้อยละ 2.18
- ยังไม่มีการปรับปรุงบำรุงดินแต่เกษตรกรบางรายได้ทำการไถกลบซากพืชลงไปแปลง
- เกษตรกรทำการแบ่งพื้นที่ปลูก พบว่า ลักษณะดินดีโดยการจำแนกของเกษตรกร จะใช้ในการปลูกพืชหลักที่ให้รายได้ค่อนข้างสูง เช่น พริก
- ยังมีการใช้ปุ๋ยเคมีทั่วไป 16-16-16, 16-20-0, 15-15-15 และ 46-0-0 แต่ยังคงพบเกษตรกรบางส่วนยังใช้ปุ๋ยไม่ถูกต้องตามชนิดผัก เช่น ใช้ปุ๋ย 16-20-0 กับพวยเล้ง นอกจากนี้เกษตรกรยังได้ริเริ่มใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยขี้ไก่ ร่วมกับปุ๋ยเคมี
- เกษตรกรบางรายสนใจและทำการทดลองเปรียบเทียบการเตรียมแปลงปลูกที่มีขนาดใหญ่และไม่ต้องยกแปลง กับการแบ่งแปลงให้มีขนาดเล็กและมีการยกแปลง ซึ่งบางส่วนพบว่า การจัดการแปลงให้มีขนาดเล็กจะทำให้การจัดการ เช่น การใส่ปุ๋ย, การกำจัดวัชพืช ตลอดจนการเก็บเกี่ยวเป็นไปได้ง่ายขึ้น และอาจจะปรับรูปแบบการเตรียมแปลงให้เป็นแปลงขนาดเล็กทั้งหมดในอนาคต
- การจัดการเรื่องของแมลง น้ำ ปุ๋ยต้องควบคุมคุณภาพ อย่างไรก็ตามเกษตรกรไม่ค่อยมีความมั่นใจเรื่องการจัดการเลยมีการใช้ปุ๋ยในปริมาณมาก

3. การจัดการด้านโรคและแมลง

- สภาพดินในแปลงจะตลอดเวลา เนื่องจากการให้น้ำที่มากเกินไป (ปกติแล้วเกษตรกรให้น้ำวันละ 2 ครั้ง: เช้า, เย็น)
- กวางตุ้ง สามารถเจริญเติบโตได้ดีในสภาพดินเหนียว
- ผักขี้นหูดซึ่งเป็นผักที่อยู่ในตระกูลเดียวกันกับผักกาด กะหล่ำ ถูกรบกวนโดยด้วงหมัดดินจนไม่สามารถให้ผลผลิตได้ ส่วนผักกาดกวางตุ้งและผักฮ่องเต้เป็นผักที่ถูกรบกวนเป็นอันดับต่อมา ผักที่พบว่าไม่มีแมลงและโรครบกวน ได้แก่ พวยเล้ง และผักบุ้ง เป็นต้น
- ผลการใช้ลากพลาสติกที่ทากาวเหนียว เพื่อกำจัดแมลงศัตรูพืช (ด้วงหมัดดิน) พบว่าด้วงหมัดดินมีปริมาณลดลงอย่างเห็นได้ชัดในการลากครั้งที่ 5 ดังแสดงในตาราง 1

ตารางที่ 1 ผลของการใช้กาวเหนียวต่อจำนวนครั้งและปริมาณด้วงหมัดดิน

การสุ่มเก็บตัวอย่าง	วัน-เดือน-ปี	ปริมาณด้วงหมัดดิน (ตัว ต่อ ตร. นิ้ว)
ครั้งที่ 1	14 – 15 ม.ค. 46	14
ครั้งที่ 2	16 – 17 ม.ค. 46	14
ครั้งที่ 3	20 ม.ค. 46	9

- เกษตรกรได้นำองค์ความรู้พื้นบ้านเข้ามาใช้ในการกำจัดแมลง โดยการใช้ไข่ไถ่โรยในแปลงกางตุงเพื่อช่วยไล่แมลง ในอดีตมีการใช้กับกระเทียมเพื่อช่วยป้องกันเชื้อราในสภาพอากาศชื้น เช่น มีหมอกลงในฤดูหนาว

4. การจัดการด้านการตลาด

- เกษตรกรยังคงพึ่งพิงตลาดจากแหล่งจำหน่ายที่เดียวกับกับศพก. เช่นในโรงพยาบาล คณะแพทย์ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ และที่ร้านค้าของศพก. นอกจากนี้การตั้งราคาขายยังใช้เกณฑ์การตั้งราคาเดียวกัน เนื่องจากเกษตรกรยังไม่เคยมีประสบการณ์การผลิตผักปลอดสารพิษและการกำหนดราคา
- มีสมาชิกภายในกลุ่มได้หาตลาดเอง โดยเช่าพื้นที่ในตลาดลำพูนจตุจักร จ. ลำพูน รับผิดชอบผลิตจากกลุ่มเพื่อจำหน่าย แต่รายได้เฉลี่ยต่อวันประมาณ 500 บาทต่อวัน เกษตรกรได้มีความระมัดระวังมากขึ้นกับต้นทุนที่เป็นคงที่ เช่น ค่าน้ำมัน ค่าแรงงาน
- ราคาของผลผลิตขึ้นที่กลุ่มรับซื้อแบบตัดขาดกิโลกรัมละ 7 บาท

ตาราง 2 การประเมินผลการดำเนินงานมาประมาณ 2 เดือน

เกษตรกร	รายได้เทียบกับการผลิตแบบเดิม ในพื้นที่เท่ากัน	หมายเหตุ
พิภพ	เท่าเดิม	ประเมินความสำเร็จที่ได้ประมาณร้อยละ 30
สงวน	ลดลง ร้อยละ 20	ไม่ได้ผลผลิตเต็มที่
อินดา	เพิ่มขึ้น ร้อยละ 20	ได้จำหน่ายผักบุงในช่วงที่ราคาดี
บุญ	ลดลง ร้อยละ 10	มีผลผลิตป่วยเล้งในช่วงที่เกษตรกรรายอื่นไม่มี
จวน	เพิ่มขึ้น ร้อยละ 10	เก็บผลผลิตได้ 2 ชนิด คือ ผักบุง และป่วยเล้ง
สนิท	เท่าเดิม	ผลผลิตส่วนใหญ่เสียหาย และใช้ต้นทุนในการผลิตสูง ในขณะที่ขายได้น้อย
ประเวศ	เพิ่มขึ้น ร้อยละ 10	ขายผลผลิตให้กลุ่มทั้ง 3 ชนิด คือ ฮ่องเต้ ปวยเล้ง และคะน้า